

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR II
VOLUME 2

Accepted on March 25th 2014, at the 2nd meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Dorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2014

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА II

БРОЈ 2

Примљено на II скупу Одељења језика и књижевности
од 25. марта 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Борђевић и академика *Предрага Пипера*

Уредник

дописни члан

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД

2014

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Штампа
Сајнос, Нови Сад

© Српска академија наука и уметности, 2014

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

5. II 2013 – 17. XII 2013.

Уредник

дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадник

Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>The theory of Hardy's Z-function / Aleksandar Ivić</i>	9
<i>Послератна српска књижевност 1945–1970 и њена историја / Предраг Палавестра</i>	17
<i>Стојан Новаковић у служби националних и државних интереса / Михаило Војводић</i>	25
<i>Заједничко у словенском фолклору : зборник радова / уредник Љубинко Раденковић</i>	37
<i>Византијски свет на Балкану / уредници Бојана Крсмановић, Љубомир Максимовић, Радивој Радић</i>	51
<i>Промене идентитета, културе и језика Рома у условима планске социјално-економске интеграције : зборник радова са научног скупа одржаног 6–8. децембра 2010. / уредници Тибор Варади, Горан Башић</i>	61
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен књижевнику Светолику Ранковићу поводом 150. годишњице рођења</i>	67
<i>La Serbie et les pays serbes : l'économie urbaine : XIVe–XVe siècles / Desanka Kovačević-Kojić</i>	79
<i>Употреба молекула : хемијски есеји о молекулима и њиховим применама / Живорад Чековић</i>	89

<i>Climate change : inferences from paleoclimate and regional aspects / editors André Berger, Fedor Mesinger, Đorđe Šijački</i>	99
<i>Математичка теорија топлотних појава насталих сунчевим зрачењем / Милутин Миланковић ; редактори Зоран Кнежевић, Александар Петровић</i>	99
<i>Над преписком Мартина Хајдегера : један вид епистоларне филозофије / Данило Н. Баста</i>	103
<i>Ватикан у балканском вртлогу : студије и расправе / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>„La Dalmazia o morte” : италијанска окупација југословенских земаља 1918-1923. године / Драгољуб Р. Живојиновић</i>	123
<i>Зборник у част Николе Хајдина поводом деведесетог рођендана / уредници Ђорђе Злоковић, Градимир Срећковић, Ненад Марковић</i>	137
<i>Сродници / Светлана Велмар-Јанковић</i>	159
<i>Сто година Јужнословенског филолога (часопис издаје Институт за српски језик САНУ)</i>	171
<i>Тотални геноцид : Nezavisna država Hrvatska 1941–1945 / Динко Давидов</i>	183
<i>Anthropogenetic homozygosity and adaptive variability : HRC-test in studies of human populations / Dragoslav Marinković, Suzana Svjetićanin</i>	193
<i>Ка изворима речи : тридесет година Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ : зборник радова / приредила Марта Бјелетић</i>	209
<i>Именик аутора, уредника и говорника</i>	223

La Serbie et les pays serbes : l'économie urbaine : XIVe–XVe siècles /
Desanka Kovačević-Kojić. – Belgrade : Maison serbe d'édition de livres
scolaires : ASSA, Institut des Études balkaniques, 2012

Говорили: академик Љубомир Максимовић
академик Момчило Спремић
академик Десанка Ковачевић Којић

У Београду, уторак 28. мај 2013. у 13 часова

ПОВРАТАК У КОРЕН

Пре једанаест година, у Гацку, у пространој сали Дома културе, окупили су се српски историчари. Имали су научни скуп, по обичају, о некадашњим херцеговачким догађајима и заслужним личностима. На завршетку су уручивали награду за животно дело. И сусрети и награда носе име Владимира Ћоровића. Дуго се његово име није помињало, а онда смо се зачудили каквог историчара смо имали и зашто смо га затурили. Међутим, правда је стигла. Ћоровић се вратио на своје високо место.

Те године, 2002, у Гацку, Награда „Владимир Ћоровић” припала је академику Десанки Ковачевић Којић. На свечаност су дошли и писци који се под именом Светозара Ћоровића окупљају у Билећи. Слушали су образложење и податке како је академик Десанка Ковачевић Којић изучавала економију српских градова у Средњем веку, у Србији и у Босни. Она је из времена 13, 14. и 15. века, највише у Дубровачком архиву, посебно у књигама браће Кабужић, оживљавала економски успон Срба, њихове руднике злата и сребра, њихова урбана насеља. Једна расправа има наслов *Племенити метали Србије и европско тржиште*. Поред наслова, у загради стоји: *(14–15. век)*. Низали су се градови и прикази њихове културе.

Историчари су, дабоме, знали како се у својим расправама академик Десанка Ковачевић Којић научно враћала у корен, у дубину, у успон који је отоманско време прекинуло и заклонило. Писци су се углавном чудили и питали се зашто је баш тако, зашто су нам далеко одмакли они што смо некад ишли пред њима. Били су изненађени као и сви када нешто чују први пут и питали да ли европски ештонци знају где је некада била европска српска привреда и култура.

Сада су студије академика Десанке Ковачевић Којић, раније објављиване у часописима на француском и италијанском језику, окупљене у књизи на француском језику, објављену прошле године трудом Завода за уџбенике и Балканолошког института САНУ. Можда ће њени европски читаоци бити зачуђени као и српски књижевници у Гацку 2002. године.

О књизи ће говорити они који знају њене домете, обрађено време, улогу и значај, историчари и академици Љубомир Максимовић и Момчило Спремић. На завршетку, разуме се, реч писца књиге пред нама.

(Уводна реч уредника)

М. В.

ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ

Академик Десанка Ковачевић-Којић била је кроз дуги низ година виђени и врло активни члан *Commission Internationale pour l'Histoire des Villes*, једне од гласовитих и најзначајнијих комисија Међународне уније историчара. Као признати познавалац средњовековне историје градова, у оквиру делатности Комисије, на светским конгресима историчара и другим међународним и националним научним скуповима, у стручним часописима и тематским зборницима иступала је често са радовима о средњовековним градовима Босне и Србије. Део тих радова добио је место у књизи коју данас приказујемо и која се лепо уклапа у ауторкин опус о реченој тематици, који чине и друге, посебне књиге и студије.

Формално гледано, књига има два дела: 1. Економија српских земаља: рударство, трговина, занатство; 2. Градови и градска култура. Суштински, сва ова питања су међусобно тако повезана и испреплетана, да готово ни у једној презентованој студији нису појединачно третирана, него у међусобном односу двају или више њих. То захтева велика знања и вештину да та знања буду на прави начин примењена. Другим речима, методолошки приступ је од кључне важности, а у тој сфери ауторка показује неприкосновену супериорност. Тешко да би за некога то могло да представља изненађење, с обзиром на њено дугогодишње истраживачко искуство, оличено у многим

текстовима изван корица ове иначе не тако велике књиге, као и с обзиром на учитеље какви су били Михаило Динић, Јорјо Тадић и Фернан Бродел (Fernand Braudel), али и на дугогодишње дружење, стручно и пријатељско, са Симом Ћирковићем.

Као што је познато, основни проблем са којим се суочава наша медијистика, и то у великој већини тема којима се бави, јесте оскудица изворних података. Тако стоји ствар и са проучавањем градова. Како је показала академик Ковачевић-Којић, турско освајање српских земаља, иако није донело масовно уништавање градова, као што се раније сматрало, значило је прекомпоновање њиховог живота, а то у историји увек значи масовно уништавање изворне грађе која за нове господаре, у новим условима, престаје да буде важна (изузев старих рударских закона које су Турци прихватили). Сачувани наративни извори и нешто домаћих докумената, који иначе, ни једни ни други, нису материјал из градских архива, не мењају битно ову слику. Као и у многим другим случајевима, главни ослонац остаје грађа из приморских архива, пре свега дубровачког. Те архивалије су богате, што олакшава проблем, али ствари које саопштавају бележене су за потребе њихових твораца, што значи да градски живот Србије и Босне посматрају из сопственог угла. И то је оно што захтева поуздан истраживачки поступак.

Зато, можда, и није чудновато што су истраживања пре ових Десанке Ковачевић-Којић била углавном усмерена на један град, регион или тип урбане агломерације, док она успева да испитивању подвргне целину процеса развоја градова. Разуме се, то није могао бити развој у јединственим условима. Наш аутор идентификује различите регије или типове урбаних целина: регион дуж обале Зете (Котор, Будва, Бар, Улцињ и трг Св. Срђа), Дубровник и трг Дријева, античке градове у унутрашњости Балкана који под новим именима настављају живот у средњем веку, али са пресеченим континуитетом у односу на античка времена (Београд, Ниш, Скопље, Призрен), градове који су, такође у унутрашњости, праве средњовековне творевине. Ови потоњи су и најбројнији, настали у вези са рударском производњом, било да су прави рударски или оближњи трговачки центри, или чворишта на дугим комуникацијама. Политичко-стратегијски разлози ретко се појављују као узрок оснивања значајних центара – Нови (Херцег-Нови), Смедерево.

На основу реченог, јасно је зашто наша ауторка рударству, као подлози развоја средњовековних градова у српским земљама, придаје највећи значај, идентификујући и хронолошке оквире читавог питања. Од средине 13. века у Србији започиње видљив развитак рударства, са радном снагом и технологијом које доносе Саси. Развитак постаје брз у 14. веку, да би у првој половини 15. века досегао врхунац. У Босни је путања развоја била слична, али са неколико деценија закашњења у односу на Србију. Што се Србије

тиче, то у бројкама изгледа овако: прво је могућно идентификовати два важна рудника, почетком 14. века пет, па седам, да би на крају тридесет рудника стварало оно чувено богатство средњовековне Србије. По византијском писцу Критовулу као да је Србија била богатија од Индије у сребру и злату. Према прорачунима академика Ковачевић-Којић, производња је на врхунцу била не мања од десет тона годишње, понекад и знатно већа, а само у Новом Брду почетком тридесетих година 15. века износила је више од 200.000 дуката. Највећи део рударске производње био је усмерен на извоз. Отуда и масовно присуство Дубровчана. У првој половини 15. века било их је 100 у Приштини, а 300 до 500 у Сребреници и Фојници.

Иако у овој рударској производњи бакар и олово заузимају значајно место, сребро, злато и глама (сребро са примесама злата) представљају главне ставке извоза, усмереног преваходно, преко Дубровника, ка Италији, нарочито Венецији, и даље ка Западној Европи. Ауторка ове књиге пажљиво и подробно анализира путеве и услове под којима се одвија извоз, користећи поред познате грађе и необјављену, а нарочито рачунске књиге браће Кабужића, које је посебно издала пре неколико година. Што је такође значајно, она указује и на узроке речене експанзије, налазећи их у оновременој кризи производње племенитих метала у западним земљама Европе.

У наведеним околностима рударски центри Србије и Босне постају и трговачки центри: Ново Брдо, Сребреница, Трепча, Рудник, Фојница, Крешево, Дусина, Олово, док посебна трговачка места чине читаву структуру сложенијом: Приштина, Београд, Зворник, Високо, Прача. Када у другој половини 15. века Турци буду постали заиста непосредна смртоносна претња, одговарајући развитак померен је на север: Зајача, Крупањ, Црнча, Бело Брдо, Смедерево.

Овако сложено пословање, са великим прометом новца, познавало је и кредитирање којим се баве Дубровчани. Ауторка је показала да су кредитни односи изазивали тензије између Дубровчана и кредитираних Срба, тако да је у једном тренутку деспот Ђурађ Бранковић морао лично да интервенише, прописујући да враћање дуга не може прећи трећину прихода кредитиране особе.

Иако су изворни подаци скромни и често посредно сведоче о одређеним појавама, академик Ковачевић-Којић успева да испита разне стране привреде у амбијенту града, укључујући локалне разлике и вечито питање средњовековне економије – аутаркичност или отвореност. Ово питање се за Босну и Србију отвара чим се изађе из сфере рударске производње и са њом повезане трговине, а има и свој временски аспект, уочен у текстовима који су пред нама. Наиме, у градовима очевидно, осим рударске производње и трговине, постоји и занатска производња, као и пољопривреда у облику

искоришћавања околног земљишта, али с обзиром на карактер сачуваних извора последња наведена активност је најмање посведочена и видљива. Ипак, аутор уочава да ова производња није била довољна за пуну прехрану градова. Жито се делом увозило из Италије, али због скупог превоза копном тешко да је у значајнијим количинама одлазило у унутрашњост. Зато увек постоји размена са сеоским залеђем. Ту су била могућна различита решења, с обзиром на чињеницу да су у 14. веку глобе и пореска давања могли бити наплаћивани у натури или новцу. Али ретки подаци о кредитирању села из града указују на то да је новчана привреда продирала и у локалне економске токове који су представљали активни чинилац сеоске производње.

Разуме се да је и у овој сфери морао постојати одређен развитак, везан за успон градова, односно за превазилажење ситуације у којој земљорадња и сточарство, уз нешто занатства по градовима и селима, представљају целокупну привредну карту Западног Балкана. То кретање ка комплекснијим облицима привређивања слично је путевима развитка у Западној Европи, али се, како каже аутор, развија спорије и мање је видљиво. У сваком случају, сточари (Власи) и земљорадници (Словени) ранијег доба, пре успона градова заснованог на рударству, представљају праву непознаницу. У зору градског успона извесни подаци о пољопривредној производњи, а тако ће и касније бити у великој мери, сачувани су у документима из Приморја о увозу из јадранског залеђа. Најчешће навођени производи јесу: сир, димљено месо, кожа, крзна, восак, мед, што указује на две ствари – да се одређени вишак остварује пре свега у сточарству и пчеларству, као и да скуп и спор сувоземни транспорт умањује могућност превоза било кабасте или покварљиве робе.

Академик Ковачевић-Којић посветила је пажњу и једном питању које нема непосредну економску конотацију, али је важно за разумевање друштвене и културне констелације градова. Добро је познато да у рударским и трговачким центрима странци, у првом реду Саси и Дубровчани, представљају одређени део становништва и о томе је овде већ било речи. Исто је тако добро познато да су они живели по сопственим правним регулама и на тој основи представљали у одређеној мери затворену заједницу. Оно што у овом смислу привлачи посебну пажњу аутора јесте католичка црквена организација и њено ширење због потреба речених слојева становништва, који су били католичке вере. Резултати испитивања показују да се католичке парохије појављују прво у рударским центрима (Брсково, 1254) јер су ту прве заједнице странаца, а затим у трговачким центрима (Призрен, Приштина), да би се потом ова организација ширила, уз многе идентификоване цркве. Појава фрањеваца и њихових манастира у другој половини 14. века у Босни доноси нови квалитет, јер су они тамо, за разлику од Србије где их је било мало, приступали и мисионарској делатности међу словенским становништвом.

Комплексни опис развитка градова, који даје колегиница Десанка Ковачевић-Којић, укључујући и неке примере муњевитог успона, као што је био случај Београда у доба деспота Стефана Лазаревића, не би био целовит без описа њихове деструкције, углавном пред крај живота средњовековне Србије и Босне. Два основна разлога за страдање градова су пожари и уништавајући напади непријатеља, најчешће Турака у позно доба. Међутим, као што је већ споменуто, Турци су радије прилагођавали изглед градова својим потребама, у чему, кад је реч о економији, систем вакуфа има важну улогу, како то прецизно установљује наш аутор. Остаје, ипак, чињеница да је велики извоз на Запад, карактеристичан за средњовековне градове, био пресечен.

Академик Десанка Ковачевић-Којић је текстовима сакупљеним у овој књизи силно унапредила научна сазнања о привреди српских средњовековних градова. То је подухват који треба здружно поздравити, али исто тако треба поздравити и спознају издавача – Републичког завода за уџбенике и Балканолошког института САНУ – да се ради о делу које свету науке има шта да понуди.

Момчило СПРЕМИЋ

Књига академика Десанке Ковачевић-Којић настала је од радова које је током неколико протеклих деценија објављивала на француском, делимично и италијанском језику, као и од чланака који су за ову прилику преведени на француски. Неки прилози настали су током њеног дугогодишњег чланства у Међународној комисији за историју градова, као реферати држани на научним скуповима посвећеним урбаним средиштима средњовековне Европе. Чланци су посвећени двома темама: 1. Економском успону српских земаља, заснованом на рударству, трговини и занатству и 2. Градовима и урбаној култури.

У Србији и Босни позног средњег века веома значајну улогу играли су Дубровчани, зато главне изворе ових радова представљају документи Дубровачког архива. Турско освајање прекинуло је развој урбаних насеља, тако да није остао континуитет у потоњим временима: градови новог века развијали су се без наслањања на традицију средњовековних урбаних целина.

У првом раду, Д. Ковачевић-Којић идентификовала је руднике сребра и злата у средњовековној Србији и Босни. Било их је тридесетак, у Србији највише у копаоничкој области и северозападном делу државе. Најзначајнији рудници били су Ново Брдо и Сребреница, коју је угарски краљ Жигмунд Луксембуршки 1411. поконио деспоту Стефану Лазаревићу. Добијане су разне врсте сребра: плико, вело, фино и гламско, које је садржало одређени

процент злата (*argentum de glama, argentum cum auro, argento indorato, argento che tiene oro*) и зато је било око три пута скупље од обичног. Рударску производњу започели су средином 13. века Саси, немачки стручњаци, у 14. веку била је све обимнија, а достигла је врхунац у првој половини 15. века. Поред сребра и злата, добијано је олово и бакар, а метали су извожени у Дубровник и даље у Италију, највише у Венецију. Рударска производња одиграла је прворазредну улогу у развоју урбаних насеља. У доба Немањића, Которани су играли главну улогу у извозу метала на медитеранско тржиште; од друге половине 14. века све до пада Српске деспотовине под турску власт ту улогу су монополски држали Дубровчани. Захваљујући рударству растао је број градских становника, међу којима су главну улогу у привредним активностима играли занатлије и трговци. Најзначајније дубровачке колоније биле су у Новом Брду, Сребреници, Приштини, Руднику, Трепчи, као и у престоницама Деспотовине – Београду и Смедереву.

Производња метала била је обимна. Судаћи према књизи дубровачке ковнице за 1422. годину, у Србији и Босни није била мања од 5,5 тона годишње. Од 1433. до 1447. године у Дубровнику је склопљено 21 трговачко друштво, с капиталом од 26.800 дуката, за куповину гламског сребра у Србији. Браћа Лука и Никола Кабужић, чију је трговачку књигу објавила Д. Ковачевић-Којић, куповали су сребро у Новом Брду и од 1427. до 1432. године извезли 565 кг гламског сребра у вредности од око 38.000 дуката. Од те количине 88% (379 кг) послали су на продају у Венецију. У просеку, пошиљке гламе браће Кабужић садржале су око 25% злата, тако да је 565 кг златоносног сребра садржало 141 кг злата. То је до сада највећи познати годишњи извоз гламе из српске државе. Он сведочи да су сребро и злато из српских средњовековних рудника заузимали значајно место у укупној европској производњи племенитих метала.

Како је показала Д. Ковачевић-Којић, највреднији српски производ било је гламско сребро, које је извожено на Запад, а заузврат у Србију су стизале тканине, занатлијски производи и колонијална роба из Венеције и других италијанских градова. Преко Венеције, део српског сребра одлазио је на Левант. Дубровчани су сребром из Србије и Босне плаћали вуну каталонским трговцима. Ауторка је у посебном раду показала повезаност пословних људи из Каталоније с компанијом браће Кабужић. Учила је да су књиге те компаније вођене по најсавременијим рачуноводственим принципима тога времена. Такође је запазила да су средњовековни рудари и топионичари знали да „чисте” среброносну руду, одвајајући из ње бакар, а код гламе поседовали су знања да раздвајају злато од сребра. То сведочи да су релативно добро познавали металуршку технологију.

Други део овог Зборника Д. Ковачевић-Којић посветила је појединим рударским центрима средњовековне Србије. Најпре Јањевићу, а затим При-

штину, у којој је била јака дубровачка колонија. С обзиром на близину рудника, пре свега Новог Брда, у њој је била развијена топионичарска делатност, нарочито „чишћење” сребра. Захваљујући попису дубровачких трговаца од 1414. до 1453. године, показала је снагу Приштине као привредног центра. У посебном раду обрадила је историју Смедерева као економског средишта. Дигнуто на северној граници Српске деспотовине, није било само престоница деспота Ђурђа, већ је брзо постало привлачно за дубровачке трговце, који су образовали своју колонију. Неки њени чланови били су у служби српских владара, као што су „челник ризнички” Паскоје Соркочевић, Дамњан Ђурђевић, Алвиз Растић и други. Веома је значајно да је у Смедереву важио посебан режим у промету сребра. Д. Ковачевић-Којић је, у међувремену, објавила посебну књигу о Сребреници, а овде је дала краћи чланак о њеном значају у 14. и 15. веку.

У Смедереву је живео Никола де Архилупис из Котора, канцелар српских деспота. Био је учен човек, имао је библиотеку, а Д. Ковачевић-Којић је утврдила и садржај књига у њој. Били су ту антички ауторитети Валерије Максим, Квинтилијан, Салустије и његов Каталинин и Југуртин рат, Боеције, Петрарка, многи „доктори Италијани”, као и значајни медицински и теолошки списи. То су веома вредна обавештења о образовању људи позног средњег века, у време када су се јавили духовни покрети хуманизам и ренесанса.

Д. Ковачевић-Којић је на крају књиге објавила два прилога. Један је посебно занимљив: молба дубровачких власти упућена 1435. године деспоту Ђурђу Бранковићу да се из Сребренице измисте топионице, које толико загађују ваздух, да су многи трговци помрли. Било је то време када је привредна активност у Сребреници била на врхунцу и када је у њој пословало више од четири стотине Дубровчана. Податак посредно сведочи о великој производњи сребра. На основу бројних података које је ауторка изнела, постаје јасније саопштење из наративног извора да је деспот Ђурађ 1433. године добијао од Новог Брда 200.000 дуката годишње. Снабдевена значајним илустрацијама и регистрима личних имена и географских појмова, књига Д. Ковачевић-Којић представља значајан прилог нашој историографији. Посебно ће користити представљању наше науке у иностранству.

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ КОЛИЋ

Више деценија је прошло од како је започело моје интересовање за привредну историју српских земаља. То је било на предлог Михаила Динића, који ми је и помагао у првим настојањима да се укључим у истраживање грађе из Дубровачког архива. Годинама и у великом броју, присутни на

свим најважнијим рударским и трговачким центрима, Дубровчани су били свједоци свега онога што се у њима збивало. О томе су остала бројна и драгоцене свједочанства у Дубровачком архиву, најважнијем извору за проучавање свих облика привреде средњовјековне Србије и Босне. У даљем истраживачком раду, свесрдну подршку ми је пружио Јорџо Тадић. Управо захваљујући препоруци Јорџа Тадића отишла сам на усавршавање код Фернана Бродела, у *Ecole Pratique des Hautes Etudes* у Паризу. Подстицаји које сам ту добила, увелико су усмјеравали и значајно утјецали на мој даљи рад. Током низа година одржавала сам блиску сарадњу и размјену мишљења и са колегом Симом Ћирковићем. Свима поменутих остајем дубоко захвална.

Нагли развој рударства, и то сребра и злата у Србији од средине XIII вијека, и сто година доцније сребра у Босни, наметао је потребу да овој теми посветим посебну пажњу. Као најважнија привредна дјелатност, рударство је одиграло изузетну улогу у напретку цјелокупне привреде, друштва и културе. Имало је, такође, велики значај и за тржишта западне Европе гдје је од средине XIV вијека владала велика оскудица племенитих метала.

Сребро и злато из Србије и сребро из Босне, преко Дубровника и посредством Дубровчана, у све већим количинама одлазило је првенствено у Венецију, а затим и у друга медитеранска подручја. То је убједљив доказ, што посебно потврђују и подаци из Трговачких књига браће Кабуџић (*Saboga*) (1426–1433), да је производња сребра и злата била далеко већа у односу на раније процјене у нашој историографији.

Поред Дубровчана, који су имали насеобине у свим важнијим привредним центрима, у трговачке послове увелико се укључује и домаће становништво, савладавши све савремене облике трговачког пословања. Утицаји са Запада су путем ове робне размјене допирали у наше градове.

Управо преко рударства, трговине и занатства, главних грана градске привреде, пришла сам проучавању градова и градског живота у Србији и Босни. У њима је настајао нови облик живота и рада, вјесник једног новог доба и једне нове културе у много чему различите од феудалне. Снажан процес урбанизације, нарочито изражен у првој половини XV вијека прекинут је успостављањем османске власти. Послије тога настао је нови тип града, по карактеру различит од затеченог, прекривајући заборавом претходни развој.

Поред тога што је Михаило Динић утро пут проучавању, нарочито рударских градова, често сам морала монографским захватима реконструирати историју појединих мјеста или накнадно обрадити она питања из градског живота која досад нису узимана у обзир. Тако ова књига, поред прилога из привредне историје, насталих у разним временима и различитим поводима, садржи одређени број радова и из других области историје градова и градског живота. Неке од ових студија у складу су са пројектима

Међународне комисије за историју градова, чији сам била дугогодишњи члан.

На крају, ријечи захвалности желим да упутим др Душану Батаковићу, директору Балканолошког института САНУ на идеји и иницијативи да се радови, појединачно објављени, нађу сабрани у овој књизи. Радо истичем да ми је при томе др Душан Батаковић помагао драгоцјеним сугестијама. Такође захваљујем члановима Балканолошког института САНУ, у првом реду Краниславу Вранићу, а затим Радмили Пејић и Валентини Бабић. Желим да захвалим и Заводу за уџбенике, у чијем је издању у серији *Studia Serbica* објављена ова књига, а посебно проф. Слободану Марковићу. Захваљујем и Славици Мереник, управници Библиотеке Историјског института на помоћи у раду на припреми рукописа. Изражавам велику захвалност и колегама Момчилу Спремићу и Љубомиру Максимовићу, који су данас промовисали ову књигу. Хвала и свима Вама што сте ми својим присуством увеличали овај дан.